

Ільїна М. В.

*доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту економіки природокористування
та сталого розвитку
Національної академії наук України*

Шпильова Ю. Б.

*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту економіки природокористування
та сталого розвитку
Національної академії наук України*

Pijina M. V.

*Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher,
Senior Researcher in Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

Shpylova Yu. B.

*Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher,
Senior Researcher in Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

ПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ПРИКЛАДІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті на прикладі Житомирської області представлено методологічний підхід до просторової диференціації територій. На основі типізації об'єднаних територіальних громад за їх наближеністю до великих міст та районних центрів виокремлено три типи громад, а саме наближені, відносно віддалені та периферійні. Зроблено висновок про те, що наближеність громади, що утворюється, до великого міста визначає її економічну спроможність більшою мірою, ніж кількість населення та площа. Об'єднаний розподіл територіальних громад одночасно за наближеністю до обласного та районного центрів підтверджує, що у більш вигідному становищі перебувають громади, наближені до міст за обома рівнями диференціації. Результати просторової диференціації доцільно враховувати для вдосконалення стратегій розвитку громад та формування відповідних програм.

Ключові слова: просторова диференціація, територія, об'єднана територіальна громада, економічна спроможність, населення.

Вступ та постановка проблеми. Згідно із започаткованою у 2014 р. реформою децентралізації влади в Україні у перспективних планах, затверджених Урядом, зазначено утворення протягом найближчих років понад 1 200 об'єднаних територіальних громад (ОТГ) [1]. У 2017 р. після ухвалення низки законів процес формування ОТГ отримав новий імпульс, а станом на 10 вересня 2018 р. створено вже 831 громаду, 126 з яких очікують рішення ЦВК про призначення перших виборів. До складу цих ОТГ увійшли 3,8 тис. колишніх місцевих рад; у них проживають понад 7 млн. осіб. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими. Лідерами процесу об'єднання є Дніпропетровська (61 ОТГ), Житомирська (52), Запорізька (51), Волинська (50), Черкаська (49) області. Найгірше об'єднуються ОТГ у Закарпатській (6 ОТГ), Київській (13), Харківській (16) та Кіровоградській (20) областях [2].

Чинні підходи до формування статистичних даних в Україні не надають інформації щодо об'єднаних територіальних громад, наприклад щодо особливостей їх географічного розташування, демографічної ситуації, соціально-економічних умов. Нині статистична інформація щодо окремих ОТГ обмежується їх паспортами, а також узагальненими даними спеціалізованих державних інформаційних ресурсів. Обмеженість статистичних даних не

дають змогу адекватно оцінити стан та перспективи реалізації реформи децентралізації та здійснити просторову диференціацію територіальних громад в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Просторова диференціація територіальних утворень за параметрами їх соціально-економічного стану перебуває в колі наукових інтересів вітчизняних та іноземних науковців, перш за все географів та економістів у галузі регіональної економіки. Питання просторової диференціації міських та сільських територій і регіонів досліджують М. Аверкіна, І. Бистряков, С. Богачов, А. Буряченко, М. Мельникова, О. Оболенський, С. Тульчинська, В. Удовиченко, В. Чемерис. В умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи їх дослідження все частіше стосуються особливостей управління фінансами територіальних громад та вдосконалення міжбюджетних відносин (І. Сторонянська, В. Кравців, С. Шульц). Проте проблеми залучення й використання природних ресурсів до економічної діяльності, здійснюваної в межах об'єднаних територіальних громад, залежно від їх просторових характеристик потребують поглибленого аналізу [3; 4].

Метою роботи є просторова диференціація територій об'єднаних територіальних громад за їх наближеністю до великих міст та урбанізованих територій на прикладі Житомирської області.

Результати дослідження. Від початку реформи темпи утворення ОТГ не були однаковими. Так, у 2016 р. порівняно з попереднім роком кількість утворених ОТГ зросла на 230%, у наступному – на 182%, а у 2018 р. – на 125%. Тобто темпи об'єднання громад з року в рік скорочуються. Однак на цьому етапі важлива не лише їх кількість, але й якісні характеристики. Штучне, випадкове, необгрунтоване утворення громад ускладнюватиме їх подальше управління та позбавлятиме перспектив майбутнього розвитку.

Змінюються тенденції щодо об'єднання територіальних громад. Можна констатувати, що на четвертому році реформи Україна вже перейшла на новий етап (наприклад, села, що раніше були проти об'єднання з різних причин, зараз хочуть приєднання до успішних громад, де вони наочно спостерігають поліпшення добробуту). Так, після об'єднання на території ОТГ починаються активні й суттєві зрушення, зокрема ремонти шкіл, будівництво доріг, водогонів, освітлення вулиць, очищення водних об'єктів, запровадження соціальних програм. Побачивши ці результати, сусідні села хочуть приєднатися до громади (згідно із законом, на приєднаній території мають пройти вибори депутатів). Отже, відбувається укрупнення громад.

Однією з найбільш успішних щодо реалізації реформи та позитивних практик об'єднання громад є Житомирська область (табл. 1). Враховуючи її географічне розташування, економічні та природні умови господарювання, принципово різний досвід та проміжний результат об'єднання територіальних громад, для подальшого аналізу результатів реформи вибрали саме цей регіон.

З метою просторової диференціації таких територій на першому етапі здійснено типізацію об'єднаних територіальних громад за їх наближеністю до великих міст та урбанізованих територій. Для цього використано інформацію Державної служби статистики України, Прес-центру ініціативи «Децентралізація», Центральної виборчої комісії України та Google Maps для визначення відстані між центром громади та обласним і районним центрами (за основними автомобільними шляхами).

Для типології застосовано стандартні методи статистичного групування даних [6, с. 47–48]. Для визначення меж кожної з груп даних обраховано розмах інтервалу за формулою:

$$i = (X_{\max} - X_{\min}) / n,$$

де i – величина інтервалу;

$X_{\max}$ – максимальне значення ознаки у сукупності;

$X_{\min}$ – мінімальне значення ознаки у сукупності;

n – кількість груп (у нашому випадку – 3).

Відповідно, на основі комплексної статистичної інформації виокремлено три типи громад за їх наближеністю до великих міст та урбанізованих територій. Для цього враховано відстані від центрів ОТГ до обласних та районних центрів, визначено наближені, відносно віддалені та периферійні територіальні громади (табл. 2).

Згідно з результатами типізації об'єднаних територіальних громад Житомирської області за їх наближеністю до обласного центру найбільш віддаленими ОТГ є Олевська міська громада, Народицька селищна громада, Білокорочицька сільська громада. Найбільш наближе-

Таблиця 1

Інформація щодо об'єднаних територіальних громад в Україні станом на 10 вересня 2018 р.

Область України	Кількість об'єднаних громад за перспективними планами	Кількість фактично об'єднаних громад	Площа об'єднаних громад		Кількість населення ОТГ	
			км ²	%	тис. осіб	%
Вінницька	57	38	4 303	16,2	271,8	17,3
Волинська	74	50	10 360	51,4	355,7	34,3
Дніпропетровська	90	61	17 163	53,8	483,4	15,0
Донецька*	39	17	6 382	36,2	284,2	16,7
Житомирська	55	52	18 139	60,8	499,5	40,3
Закарпатська	–	6	616	4,8	71,2	5,7
Запорізька	67	51	17 052	62,7	384,7	22,4
Івано-Франківська	58	29	3 055	22,0	255,2	18,5
Київська	29	13	2 801	10,0	178,8	10,2
Кіровоградська	53	20	4 212	17,1	133,2	13,5
Луганська*	25	22	7 951	43,0	187,2	32,1
Львівська	72	37	4 103	18,8	305,3	11,8
Миколаївська	40	40	12 086	49,1	275,8	24,2
Одеська	34	31	10 018	30,1	333,0	14,0
Полтавська	54	44	8 540	29,7	295,0	20,9
Рівненська	66	30	5 235	26,1	205,2	17,7
Сумська	53	32	9 165	38,5	245,8	22,5
Тернопільська	40	46	5 869	42,5	365,5	34,8
Харківська	58	16	4 570	14,5	203,1	7,5
Херсонська	49	30	8 774	30,8	208,1	19,9
Хмельницька	53	43	11 483	55,6	480,2	37,7
Черкаська	56	49	7 318	35,0	281,4	23,1
Чернівецька	34	32	3 438	42,5	312,9	34,5
Чернігівська	50	42	17 376	54,5	391,2	38,4
Всього	1 206	831	200 009	37,8	7 007,4	19,8

* без урахування тимчасово окупованої території

Джерело: складено авторами за джерелом [5]

Таблиця 2

Результати типізації ОТГ Житомирської області за їх наближеністю до обласного центру

Група та її межі, км	Загалом ОТГ, од.	Частка групи у загальній структурі, %	Стандартне відхилення, км	Середнє значення групи, км	Коефіцієнт варіації показника у групі, %
I. Наближені (7,9–48,2)	15	31,2	15,9	27,6	58,6
II. Відносно віддалені (52,3–98,8)	25	52,1	13,9	75,3	18,5
III. Периферійні (107,0–164,0)	8	16,7	18,0	129,9	13,9

Джерело: розраховано авторами за джерелом [2]

Таблиця 3

Результати типізації ОТГ Житомирської області за їх наближеністю до районного центру

Група та її межі, км	Загалом ОТГ, од.	Частка групи у загальній структурі ОТГ, %	Частка групи у загальній структурі площі ОТГ, %	Частка групи у загальній структурі населення ОТГ, %
I. Наближені (0–16,5)	23	47,9	65,5	73,0
II. Відносно віддалені (16,6–33,0)	18	37,5	23,1	18,8
III. Периферійні (33,1 і більше)	7	14,6	9,4	8,2

Джерело: розраховано авторами за джерелом [2]

ними є Тетерівська, Станишівська та Глибочицька сільські громади.

Середня площа однієї наближеної до великого міста ОТГ складає 250,6 км²; відносно віддаленої – 284,7 км²; периферійної – 767,8 км². Щодо населення, то середня його кількість для кожного з визначених типів громад складає 8,0 тис. осіб, 8,8 тис. осіб та 15,6 тис. осіб відповідно. Тобто наближеність територій до великого міста впливає на площу та кількість населення громади, що об'єднується: чим ближче розташована ОТГ до міста, тим менше її площа та кількість населення, і навпаки. Це свідчить про те, що наближеність громади до міста більшою мірою визначає її економічну спроможність, ніж кількість населення та площа [7, с. 5].

У Житомирській області переважають відносно віддалені ОТГ, яких 25 одиниць, що складають понад половини утворених громад. Ці громади займають 42% площі усіх утворених в області нині ОТГ та є місцем проживання для 47% населення. Стосовно конкретних територіальних громад, то найбільше населення проживає у двох ОТГ периферійного типу, а саме Овруцькій та Олевській міських громадах.

Аналіз зв'язку тривалості об'єднання територіальних громад з їх типом демонструє, що периферійні та відносно віддалені громади об'єдналися раніше за наближені, а саме середній період, протягом якого існують зазначені групи ОТГ, складає 19,4, 18,7 та 15,9 місяців відповідно. Аналіз кількості населених пунктів, що припадає на одну об'єднану територіальну громаду в середньому, підтверджує, що чим ближче розташовані громади до обласного центру, тим вони дрібніше (менше населених пунктів входить до їх складу), і навпаки [8, с. 12]. Так, середня кількість населених пунктів у наближених громадах складає 14,7, у відносно віддалених – 18,8, периферійних – 35,75 одиниць.

Попередньо диференційовано адміністративні райони за їх наближеністю до обласного центру. Відповідно, аналіз кількості ОТГ, що належить до адміністративних районів різних типів, продемонстрував, що чим ближче розташовано район до Житомира, тим більше кількість утворених у ньому громад, а саме у наближених районах в

середньому утворено по 2,4 ОТГ, у відносно віддалених – по 2 ОТГ, у периферійних – по 1,8 ОТГ.

Наближеність ОТГ до обласного центру або її віддаленість від нього не може бути єдиним просторовим параметром, що визначає її соціально-економічний стан і перспективи розвитку, адже слід враховувати також розташування громади відносно районного центру (центру району, до якого належали населені пункти, що сформували громаду). Тому на наступному етапі дослідження за аналогічною методикою визначено типи ОТГ залежно від їх наближеності до районних центрів (табл. 3). Згідно з аналізом майже 48% ОТГ віднесено до наближених; 37% – до відносно віддалених; 14,6% – до периферійних.

Об'єднаний розподіл територіальних громад одночасно за наближеністю до обласного та районного центрів дає змогу проаналізувати соціально-економічні перспективи розвитку громади більш системно та точно, адже за одним із рівнів просторової диференціації громада може належати до наближених, а за іншим – до периферійних, і навпаки. Зрозуміло, що у більш вигідному становищі перебувають громади, наближені до міст за обома рівнями диференціації. Натомість ОТГ, що відносяться до периферійних за обома типами, перебувають у гіршій ситуації. Узагальнення розподілу ОТГ за обома рівнями просторової диференціації представлено в табл. 4.

З вищенаведеної таблиці випливає, що найбільше громад належать до відносно віддалених (В-В) та наближених (Н-Н) за обома розподілами (13 та 9 одиниць відповідно), а також до типу В-Н (9 одиниць). Під час формування перспективних планів розвитку особливу увагу слід звернути на системність заходів з економічного та соціального розвитку віддалених громад (В-П: Барашівської сільської, Довбиської та Чоповицької селищної; П-В: Корнинської селищної; П-П: Білорозецької сільської та Городницької селищної), оскільки вони максимально віддалені як від обласного, так і від районного центрів.

Висновки. Однією з найбільш успішних щодо реалізації реформи та позитивних практик об'єднання громад є Житомирська область. Враховуючи географічне розташування, економічні та природні умови господарювання, принципово різний досвід та проміжний результат об'єд-

Розподіл ОТГ Житомирської області за просторовими типами громад на обласному та районному рівнях

	Тип громад	Тип громади за віддаленістю від обласного центру		
		Наближені	Відносно віддалені	Периферійні
Тип громади за віддаленістю від районного центру	Наближені	(Н-Н) Високівська сільська, Глибочицька сільська, Гришковецька селищна, Коростишівська міська, Мартинівська сільська, Оліївська сільська, Пулинська селищна, Станищівська сільська, Тетерівська сільська.	(В-Н) Баранівська міська, Брониківська сільська, Брусилівська селищна, Квітнева сільська, Любарська селищна, Попільнянська селищна, Радомишльська міська, Романівська селищна, Хорошівська селищна.	(П-Н) Ємільчинська селищна, Луганська селищна, Народницька селищна, Овруцька міська, Олевська міська.
	Відносно віддалені	(Н-В) Вільська сільська, Курненська сільська, Словечанська сільська, Червоненська селищна.	(В-В) Андрушківська сільська, Вишевицька сільська, Горщиківська сільська, Дубрівська сільська, Іршанська селищна, Краснопільська сільська, Миропільська селищна, Новоборівська селищна, Потіївська сільська, Райгородська сільська, Соколівська сільська, Ушомирська сільська, Чижівська сільська.	(П-В) Корнинська селищна.
	Периферійні	(Н-П) Піщівська сільська, Семенівська сільська.	(В-П) Барашівська сільська, Довбиська селищна, Чоповицька селищна.	(П-П) Білокоровецька сільська, Городницька селищна.

Умовні позначення:

тип громади за наближеністю до обласного та районного центру відповідно: Н-Н – наближений, наближений; В-Н – відносно віддалений, наближений; П-Н – периферійний, наближений; Н-В – наближений, відносно віддалений; В-В – відносно віддалений, відносно віддалений; П-В – периферійний, віддалений; Н-П – наближений, периферійний; В-П – відносно віддалений, периферійний; П-П – периферійний, периферійний

Джерело: розроблено авторами

нання територіальних громад, для аналізу результатів реформи вибрано саме цей регіон.

З метою просторової диференціації територій на першому етапі здійснено типізацію об'єднаних територіальних громад за їх наближеністю до великих міст та урбанізованих територій. Відповідно, виокремлено три типи громад, а саме наближені, відносно віддалені та периферійні. Наближеність територій до великого міста впливає на площу та кількість населення громади, що об'єднується: чим ближче розташована ОТГ до міста, тим менше її площа та кількість населення, і навпаки. Тобто наближеність громади до міста більшою мірою визначає її економічну спроможність, ніж кількість населення та площа.

Аналіз зв'язку тривалості об'єднання територіальних громад з їх типом демонструє, що периферійні та відносно віддалені громади об'єдналися раніше за наближені. Середня кількість населених пунктів, що припадають на одну об'єднану територіальну громаду, підтверджує, що

чим ближче розташовані громади до обласного центру, тим вони дрібніше (менше населених пунктів входить до їх складу), і навпаки. Враховано також розташування громади відносно районного центру. Об'єднаний розподіл територіальних громад одночасно за наближеністю до обласного та районного центрів підтверджує, що у більш вигідному становищі перебувають громади, наближені до міст за обома рівнями диференціації. Натомість ОТГ, що відносяться до периферійних за обома типами, перебувають у гіршій ситуації.

З метою підвищення економічної спроможності об'єднаних територіальних громад та посилення їх соціальної відповідальності цей методологічний підхід до просторової диференціації територій може бути використано керівництвом громад, органами місцевої та регіональної влади для вдосконалення стратегій розвитку ОТГ та формування відповідних програм [9]. Зазначене актуально як для сільських, так і для міських територій.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Офіційний вісник України. 2014. № 30. С. 18.
2. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 вересня 2018 року // Прес-центр ініціативи «Децентралізація». URL: http://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info.
3. Кравців В., Сторонянська І., Жук П. Реформування територіальної основи місцевого самоврядування в контексті його фінансової спроможності. Економіка України. 2017. № 1. С. 41–51.
4. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні 2016: наукова доповідь / наук. ред. В. Кравців. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2016. 218 с.
5. Децентралізація дає можливості. Об'єднання громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada>.

6. Прикладна статистика: навч. посібник. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2015. 191 с.
7. Соціально-економічне становище Житомирської області за 2017 рік: статистичний бюлетень. Житомир: Державне управління статистики України. Головне управління статистики у Житомирській області, 2018. 58 с.
8. Житомирщина у цифрах у 2017 році: статистичний збірник. Житомир: Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Житомирській області, 2018. 17 с.
9. Udovychenko V., Melnychuk A., Gnatiuk O., Ostapenko P. Decentralization reform in Ukraine: assessment of the chosen transformation model. *European spatial research and policy*. 2017. Vol. 24. No. 1. P. 23–40.

ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ОБЪЕДИНЕННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН НА ПРИМЕРЕ ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В статье на примере Житомирской области представлен методологический подход к пространственной дифференциации территорий. На основе типизации объединенных территориальных общин по их приближенности к большим городам и районным центрам выделены три типа общин, а именно приближенные, относительно отдаленные и периферийные. Сделан вывод о том, что приближенность образующейся общины к большому городу определяет ее экономическую состоятельность в большей степени, чем количество населения и площадь. Двумерное распределение территориальных общин одновременно по приближенности к областному и районному центрам подтверждает, что в более выгодном положении находятся общины, приближенные к городам по обоим уровням дифференциации. Результаты пространственной дифференциации целесообразно учитывать для усовершенствования стратегий развития общин и формирования соответствующих программ.

Ключевые слова: пространственная дифференциация, территория, объединенная территориальная община, экономическая состоятельность, население.

SPATIAL DIFFERENTIATION OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES ON EXAMPLE OF ZHYTOMYR REGION

Summary. In the article on example of Zhytomyr region methodological approach to spatial differentiation of territories is presented. It is based on typology of the united territorial communities, which are distinguished by three types (closed, relatively remote, and peripheral) depending on their proximity to large cities and district centers. It is concluded that proximity of a community, which is being formed, to a large city determines its economic capacity to the greater extent than number of people and area. Two-dimension distribution of territorial communities by their proximity to oblast and rayon centers confirms that communities simultaneously closed to large cities and district centers are to be in more favorable position, and vice versa. It is reasonably to take results of the spatial differentiation in account in order to improve communities' development strategies and develop supplying programs.

Key words: spatial differentiation, territory, united territorial community, economic capacity, population.